

KOMITET PROGNOZ
"POLSKA 2000 PLUS"
PRZY PREZYDIUM PAN

Polskie Towarzystwo
Ekonomiczne

POLITYKA

Projekt realizowany
z Narodowym Bankiem Polskim
w ramach programu edukacji ekonomicznej

Narodowy Bank Polski

Dokąd zmierza Europa

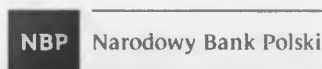
DOKĄD ZMIERZA EUROPA

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET PROGNOZ „POLSKA 2000 PLUS”

Projekt realizowany
z Narodowym Bankiem Polskim
w ramach programu edukacji ekonomicznej

DOKĄD ZMIERZA EUROPA:

PAŃSTWO – GOSPODARKA – SPOŁECZEŃSTWO – FINANSE

Redakcja naukowa:
Jerzy Kleer, Piotr Szukalski, Konrad Prandecki

Warszawa 2016

ZMIANY STRUKTURY ETNICZNEJ I WYZNANIOWEJ EUROPY ZACHODNIEJ: DEMOGRAFIA TO NIE TYLKO MIGRACJE!

1. Wprowadzenie

Społeczeństwa europejskie aż do początku XX w. były wieloetniczne, zarówno wskutek migracji, silnych i podkreślanych tożsamości regionalnych, jak i typowych dla kontynentu „pól przechodzenia”, zamieszkałych przez mieszaną ludność terenów przyległych¹. Co więcej, owe „pola” odznaczały się często rozbudowaną, własną tożsamością i różniącym się językiem. Dopiero uznanie w XIX w. państwa narodowego, jednoetnicznego za ideał, wzorzec, doprowadziło do podejmowania coraz bardziej udanych prób „wytwarzania” jednej tożsamości narodowej, w czym dużą rolę miały powszechne systemy szkolne i media (radio i telewizja), prowadzące do ujednolicania się języka i mitów założycielskich (Gellner, 1991) oraz obowiązkowa służba wojskowa, odbywana w dalekich rejonach kraju, a zatem służąca budowaniu poczucia wspólnoty.

Ale to dopiero II wojna światowa, zarówno bezpośrednio (czystki etniczne), jak i pośrednio (zmiany granic, masowe przemieszczenia powojenne w ramach programów repatriacyjnych), doprowadziła do dominacji w Europie państw charakteryzujących się bardzo wysokim poziomem homogeniczności etnicznej.

Wzrost zróżnicowania etnicznego rozpoczął się w latach pięćdziesiątych XX w. pod wpływem migracji siły roboczej² oraz pod wpływem dekolonizacji.

Te pierwsze ruchy związane z przemieszczeniami ludności z uboższych terenów kontynentu (Włochy, Hiszpania, Portugalia, Grecja, dawna Jugosławia) do terenów bogatszych, szybciej rozwijających się (Francja w okresie *trente glorieuses*) lub dotkniętych skutkiem wojennych strat niekorzystną strukturą wieku pracujących (Niemcy) doprowadziły początkowo do pojawienia się mniejszości

¹ Świetnym przykładem takich pól jest historia Sabaudii i Piemontu, których ludność miała szansę stać się osobnym narodem, zaś po politycznych targach w drugiej połowie XIX w. i po podziałach została przyłączona do Francuzów, Włochów i Szwajcarów – zob. N. Davies (2010; 557-595).

² Już wcześniej – przede wszystkim w okresie międzywojnia – występowały takie ruchy siły roboczej do Francji, nękaną niedoborem rąk do pracy w wyniku długookresowej, niskiej dzietności, jednak nie aż na tak masową skalę.

zazwyczaj bliskich kulturowo, relatywnie łatwych do integracji, czy nawet asymilacji, a potem – wraz z powiększaniem się pola imigracji – do pojawiania się imigrantów o zdecydowanie bardziej odmiennej kulturze (Turcja, wcześniej muzułmańska ludność d. Jugosławii).

Te drugie wynikały z konieczności zabezpieczenia interesów, a niekiedy zapewnienia bezpieczeństwa życia znacznej części elit i administracji byłych kolonii, a mianowicie tej części ludności rodzimej, która ściśle współpracowała z administracją kolonizatorów. Ruchy te wpływały na występowanie dużych i narastających grup mniejszości „nietradycyjnych”, pochodzących spoza Europy, z odległości bliższej (Afryka Północna) czy dalszej (Wietnam czy Indonezja). Wymienione mniejszości wzmacniane były wspomnianym już napływem gastarbeiterów z Turcji od drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX w., przede wszystkim do Niemiec.

Pojawienie się tej drugiej grupy migracji doprowadziło do wyłonienia się na terenie Europy Zachodniej, a później Północnej i Południowej, grup etnicznych i wyznaniowych w zasadzie wcześniej tam niewystępujących. Zmiany te wzmacniane były ruchami migracyjnymi w ramach akcji łączenia rodzin, a następnie napływem emigrantów ekonomicznych i politycznych.

Zdawać sobie przy tym należy sprawę z demograficznego kontekstu zachodzących zmian, a mianowicie odmiennego na obszarze świata kalendarza dwóch przejść demograficznych – pierwszego, tj. właściwego, charakteryzującego się dużym i szybkim przyrostem liczby ludności wskutek szybszego ograniczania umieralności niż rozrodczości, i tego drugiego, którego cechą charakterystyczną jest bazująca na samorealizacji niechęć do podejmowania zobowiązań matrymonialnych i prokreacyjnych, a w konsekwencji depopulacja i szybkie starzenie się ludności. Kraje Europy – w zależności od swego położenia geograficznego w różnym okresie – weszły w etap drugiego przejścia demograficznego w drugiej połowie XX w., podczas gdy równocześnie w krajach Afryki czy Bliskiego Wschodu pierwsze przejście demograficzne osiągnęło apogeum. W efekcie pojawiła się swego rodzaju komplementarność rozwoju społeczeństw tych państw i dodatkowa przyczyna migracji – niedobory siły roboczej na rynkach pracy Europy. Niedobory niewidoczne może w dużej części państw UE na poziomie makro, z uwagi na utrzymujące się w większości państw od II szoku naftowego znaczne bezrobocie, ale występujące. Niedobory te odnoszą się do specyficznych branż i zawodów, wymagających z reguły niskich kompetencji, ale równocześnie żmudnej pracy i oferujących niewysokie wynagrodzenia. W efekcie pojawił się „popyt” na imigrantów, napływających z krajów z tzw. demograficzną dywidendą, do krajów odznaczających się niekorzystną sytuacją demograficzną, przede wszystkim szybkim starzeniem się ludności (van der Gaag, der Beer, 2014).

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie na inne niż migracja ekonomiczna i polityczna demograficzne uwarunkowania, prowadzące w dłuższym okresie do zmiany struktury etnicznej i wyznaniowej – różnic poziomu dzietności

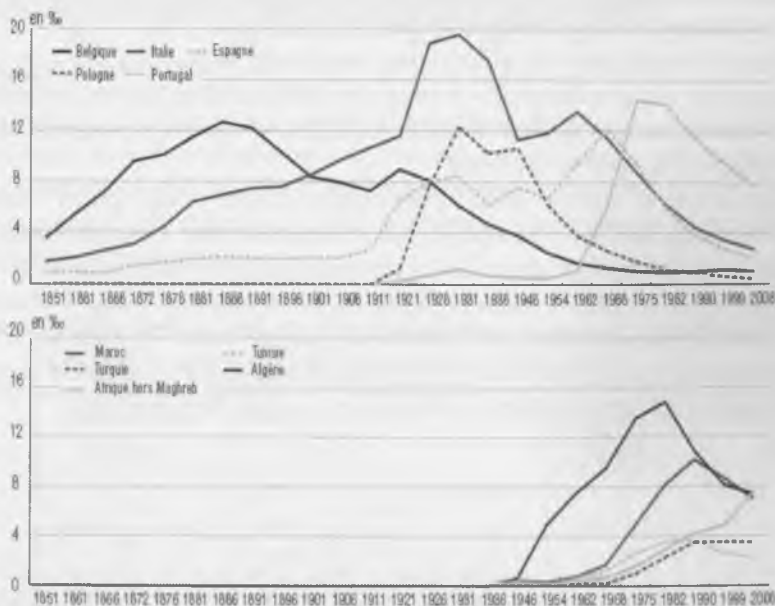
i homogamii małżeńskiej. Obszar badawczy ograniczony zostanie do krajów UE 15, przede wszystkim do Wielkiej Brytanii i Francji.

2. Napływ „imigrantów” do Europy Zachodniej

Jak wspomniano, wieloetniczność, a zwłaszcza wielokulturowość, to zjawiska o odświeżonym charakterze, związane z masowym napływem „dalekich” imigrantów. Jeszcze kilkadziesiąt lat temu, bezpośrednio po II wojnie światowej występował bardzo wysoki poziom homogeniczności etnicznej, prawdopodobnie najwyższy w trakcie kilku ostatnich stuleci. Sytuacja zaczęła zmieniać się w latach pięćdziesiątych XX w.

Historycznie rzecz ujmując, istnieją swoiste fale napływu z poszczególnych kierunków, związane z różnorodnymi zdarzeniami politycznymi, sytuacją ekonomiczną lub demograficzną. Przykładem niech w tym przypadku będzie Francja (rys. 1).

Rysunek 1. Fale imigracji do Francji w latach 1851-2011 (napływ roczny w przeliczeniu na 1000 mieszkańców)

Źródło: Bouvier G., 2012: 13.

O ile ludność pochodzenia europejskiego napływała stale w trakcie ostatnich 150 lat, choć w różnym tempie i z różnych kierunków, napływ z krajów Afryki Północnej rozpoczął się dopiero po II wojnie światowej, przy czym jego nasilenie powiązane było z odzyskiwaniem niepodległości przez poszczególne byłe kolonie francuskie.

Powyższe zjawisko występowało i w innych państwach Zachodniej Europy. Przykładowo Holandia, kraj o zapomnianej przeszłości kolonizatorskiej, doświadczyła napływu ludności z Indonezji między 1946 a 1965 (dziś ta ludność, składająca się częściowo z Holendrów, częściowo z rodzimych mieszkańców, częściowo z ludności mieszanej, liczy ok. 300 tys. osób mieszkających w Holandii), z Surinamu w latach poprzedzających uzyskanie przez to państwo niepodległości w 1975 (300 tys. osób), zaś lata dziewięćdziesiąte XX w. przyniosły napływ ludności z Antyli, formalnie wciąż pozostających częścią Holandii (130 tys. czyli ok. 1/3 ludności Antyli Holenderskich)³.

Równocześnie pamiętać należy, iż jednym z rudymetów UE jest swoboda przepływu osób oznaczająca, iż każdy mieszkaniec UE może w ramach Wspólnoty wybrać sobie miejsce zamieszkiwania i pracy. To kolejny powód dużej mobilności, związanej zarówno z warunkami pracy (znakomicie widoczny jest wpływ rozszerzenia UE w 2004 i 2007 na pojawienie się w wielu krajach UE mało licznych wcześniej diaspor osób pochodzących z krajów Europy Środkowo-Wschodniej), jak i warunkami klimatycznymi⁴.

W rezultacie napływu imigrantów z różnych krajów i części świata w odmiennym tempie, zmienna w czasie jest liczba i struktura ludności nieautochtonicznej. Przykładem niech ponownie będzie Francja (rys. 2).

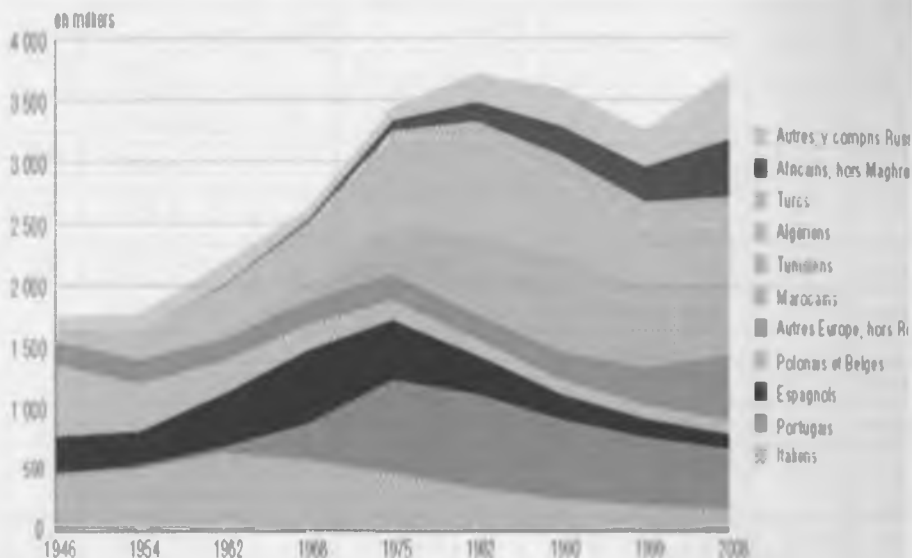
Imigranci osiedlający się kilka dekad wcześniej wymierają lub – w przypadku imigrantów ekonomicznych – wracają po zakończeniu kariery zawodowej do kraju pochodzenia, zaś napływ nowych imigrantów wzmacnia ważność dominujących ostatnio kierunków napływu.

W rezultacie w krajach UE-15 pojawiać się zaczęły duże grupy ludności nieautochtonicznej, w tym i nietradycyjne mniejszości nie tylko etniczne, ale i wyznaniowe. Poszczególne kraje UE-15 charakteryzują się odmienną ważnością różnych grup etnicznych, co odzwierciedla zarówno historię, skalę i charakter kontaktów międzynarodowych, jak i położenie geograficzne. Pojawia się różnorodność etniczna i w mniejszym zakresie wyznaniowa, wielu imigrantów bowiem pochodzi z regionów (grup państw) o takiej samej religii dominującej.

³ (http://www.ucl.ac.uk/dutchstudies/an/SP_LINKS_UCL_POPUP/SPsenglish/multicultureel_gev_ENG/pages/geschiedenis_imm.html).

⁴ Co prawda na terenie UE trudno mówić o występowaniu *sun belt* (tzw. *słoneczny pas*, ciąg południowych stanów USA ciągnących się od Florydy do Kalifornii, preferowany – z uwagi na pogodę i niższe koszty życia – do osiedlania się przez amerykańskich emerytów) w skali widocznej w USA, ale widoczna jest tendencja do zakupu domów i apartamentów i do spędzania kilku miesięcy w roku w Hiszpanii, Włoszech, czy obecnie w Bułgarii przez starszych, zamożnych Anglików, Niemców, czy Skandynawów.

Rysunek 2. Liczba imigrantów w pierwszym pokoleniu mieszkających w Francji w latach 1946-2008 (w tys. osób)

Źródło: Bouvier G., 2012: 13

O skali – zaniżonej w stosunku do rzeczywistości, albowiem wynikające z oficjalnych danych – występowania „cudzoziemców”, czyli osób posiadających obywatelstwo innego kraju albo urodzonych poza granicami zamieszkiwanego kraju w ramach UE (tym razem dla porównania włączone są wszystkie kraje Wspólnoty), informuje tab. 1.

Tabela 1. Udział osób z innym obywatelstwem i urodzonych poza danym krajem wśród stałych mieszkańców, 2015

Kraj	Inne obywatelstwo		Miejsce urodzenia		Kraj	Inne obywatelstwo		Miejsce urodzenia	
	2006	2015	inny kraj UE	poza UE		2006	2015	inny kraj UE	poza UE
Austria	8,6	11,6	8,5	7,6	Litwa	1,5	1,5	1,7	3,0
Belgia	0,3	0,9	1,1	0,6	Luksemburg	3,0	6,4	5,2	4,0
Bułgaria	2,5	4,3	2,4	1,6	Łotwa	40,8	45,9	11,2	3,0
Chorwacja	5,0	7,5	6,9	3,6	Malta	4,2	5,0	8,7	3,0

Kraj	Inne obywatelstwo		Miejsce urodzenia		Kraj	Inne obywatelstwo		Miejsce urodzenia	
	2006	2015	inny kraj UE	poza UE		2006	2015	inny kraj UE	poza UE
Cypr	8,8	9,3	7,6	4,9	Niemcy	0,8	0,9	11,6	1,7
Czechy	18,0	14,7	13,7	1,0	Polska	0,1	0,3	1,0	0,6
Dania	10,2	11,9	6,6	9,6	Portugalia	2,6	3,8	6,1	2,2
Estonia	7,9	7,6	8,3	3,2	Rumunia	0,1	0,4	0,8	0,6
Finlandia	9,1	9,6	8,4	4,3	Słowacja	2,4	4,9	8,2	3,3
Francja	5,6	6,6	8,6	3,3	Słowenia	0,5	1,1	0,5	2,7
Grecja	4,5	8,2	6,6	3,0	Szwecja	5,3	7,6	11,1	5,3
Hiszpania	2,2	4,0	3,7	2,1	Węgry	14,4	18,0	8,2	12,7
Holandia	9,7	13,3	9,3	7,9	Wlk Brytania	7	4	8,2	4,8
Irlandia	19,9	15,0	11,9	1,4	Włochy	1,0	0,8	4,0	0,7

Źródło: Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Pomijając omawiane w opracowaniu R. Zenderowskiego kraje członkowskie Europy Środkowo-Wschodniej, widoczny jest wysoki udział ludności obcego pochodzenia lub przynajmniej ludności urodzonej poza danym krajem. W typowym kraju zachodnioeuropejskim 5-8% ludności rezydującej posiada inne obywatelstwo, zaś 10-15% urodziło się w innym kraju, aczkolwiek w tej ostatniej sytuacji dominują przypadki narodzin na terenie UE.

Następują przy tym zmiany kierunków, skąd pochodzą owi imigranci. W tym przypadku przykładem niech będzie Wielka Brytania, kraj o największej tradycji kolonizatorskiej, w przypadku którego widoczny jest w ostatnich kilkunastu latach wpływ zarówno historii dalszej (istnienie *Commonwealth*-u, czyli uproszczenia we wjeździe do Wlk. Brytanii dla obywateli państw dawnych kolonii), jak i bliższej (rozszerzenia UE w latach 2004 i 2007) – tab. 2.

Tabela 2. Ludność zamieszkała w Wielkiej Brytanii w latach 2004-2013, urodzona poza tym krajem (w tys. osób)

Pozycja	2004		2013	
	Kraj	Liczba osób	Kraj	Liczba osób
1	Irlandia	379	Indie	760
2	Indie	200	Polska	688
3	USA	114	Pakistan	516
4	Włochy	107	Irlandia	378
5	Niemcy	99	Niemcy	297
6	Pakistan	94	Bangladesz	228
7	RPA	91	RPA	221
8	Francja	90	USA	197
9	Australia	86	Chiny	191
10	Portugalia	84	Nigeria	185
11	Polska	69	Jamajka	152
12	Somalia	67	Francja	150
13	Chiny	65	Kenia	147
14	Zimbabwe	65	Litwa	144
15	Bangladesz	58	Włochy	144
16	Nigeria	52	Rumunia	136
17	Jamajka	50	Sri Lanka	133
18	Filipiny	50	Filipiny	131
19	Turcja	50	Australia	113
20	Hiszpania	47	Portugalia	110
21	Kanada	41	Zimbabwe	110
22	Ghana	41	Somalia	103
23	Holandia	40	Ghana	98
24	Sri Lanka	40	Hiszpania	93
25	Iran	37	Kanada	84

Źródło: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/publications/re-reference-tables.html?edition=tcm%3A77-405714>

Pomijając Polskę i Rumunię, dwa największe nowe państwa członkowskie UE, widoczny był w analizowanym okresie spadek znaczenia „tradycyjnych” miejsc pochodzenia imigrantów, tj. Europy kontynentalnej i Irlandii (mimo znacznego wzrostu bezwzględnego liczby osób stamtąd pochodzących), podczas gdy badane dziesięciolecie charakteryzowało się wzrostem ważności państw afrykańskich i przede wszystkim azjatyckich. Dziś w Zjednoczonym Królestwie mieszka 1,5 mln osób urodzonych w dawnej perle brytyjskich kolonii (Indie w granicach sprzed 1947). Pomiędzy 1993 a 2014 rokiem w kraju tym udział Brytyjczyków urodzonych poza tym państwem wzrósł z 7% do 13,1%, obywateli obcych państw zamieszkujących na stałe z 3,6% do 8,5%, zaś tzw. świeżych imigrantów z 1,4% do 2,7% (Rienzo, Vargass-Silva, 2016).

Podobne co do tempa i kierunku pochodzenia imigrantów zmiany następowały i w innych krajach.

Mówiąc o zakresie występowania osób o innym obywatelstwie czy miejscu urodzenia jako o podstawie do szacowania struktury etnicznej, wypada jednak dokończyć kilku zastrzeżeń. Przede wszystkim trzeba podkreślić, iż w wielu krajach europejskich, w których wskutek dekolonizacji występowało duże nasilenie migracji w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., przedstawione powyżej podejście nie wyłapie zachodzących zmian. Migranci sprzed półwiecza mają po 60, 70 czy więcej lat, albo często już zmarli. Z kolei ich potomstwo jest i urodzone na terenie kraju zamieszkiwania, i posiada jego obywatelstwo, a zatem z punktu widzenia prawa i bazujących na nim praktyk statystycznych często jest traktowane jako autochtoni. Za taką ludność w pełni uchodzą wnuki imigrantów. Tymczasem bardzo często podtrzymują one swą odrębność kulturową, etniczną, czy wyznaniową. Co więcej, z uwagi na sposób uzyskiwania danych o nich, każdy szacunek jest oparty na mniej lub bardziej umownych zasadach. Tymczasem z biegiem czasu dzieci imigrantów odpowiadają za coraz większą część populacji, po jakimś czasie osiągając rozmiar przekraczający liczebność pokolenia rodziców-imigrantów. Przykładowo, we Francji już w 2008 r. udział imigrantów wynosił 13,1%, podczas gdy frakcja odnosząca się do potomstwa imigrantów 13,5% (5,8% posiadających oboje rodziców urodzonych zagranicą, 7,7% mających jednego z rodziców o takim statusie) (Bouvier, 2012). Warto przyjrzeć się w takim razie przyczynom rozrostu nietradycyjnych mniejszości etnicznych, innych niż napływ migracyjny.

3. Zachowania rozrodcze ludności autochtonicznej i imigrantów

Liczba osób pochodzących z mniejszości etnicznych rośnie i będzie dalej wzrastać. Nawet w sytuacji braku napływu – jak wskazują dotychczasowe doświadczenia, imigranci i ich potomstwo odznaczają się wyższą od kraju osiedlenia skłonnością do posiadania dzieci, zaś dopiero drugie pokolenie narodzone w kraju osiedlenia się swych przodków charakteryzuje się poziomem dzietności porównywalnym z ludnością rodzimą (Milewski, 2010; Wolf, 2014).

W tym przypadku odwołajmy się do przykładów Francji i Wielkiej Brytanii, gdzie prowadzone badania poświęcone zagadnieniom etnicznym podkreślają różnice w poziomie dzietności kobiet narodowości francuskiej i tych pochodzących z mniejszości etnicznych. Przykładowo we Francji w pierwszych latach XX wieku poziom współczynnika dzietności teoretycznej dla ogółu kobiet w tym kraju oscyluje wokół wielkości 1,9, podczas gdy dla kobiet obcego pochodzenia wokół 2,6 (Coleman, 2006). Jednakże bardziej szczegółowe analizy wskazują, że po uwzględnieniu wieku przyjazdu do Francji różnica pomiędzy dzietnością imigrantek i Francuzek ulega wyraźnej redukcji – przykładowo pod koniec XX wieku kobiety urodzone we Francji metropolitalnej rodziły średnio 1,7 dziecka, podczas gdy imigrantki 2,16 dziecka. Podkreślić należy przy tym olbrzymie zróżnicowanie skłonności do posiadania dzieci w zależności od kraju pochodzenia – podczas gdy kobiety pochodzące z Turcji wydawały na świat średnio 3,21 dziecka, zaś z Maroka 2,97, Hiszpanki jedynie 1,52, Włoszki zaś 1,6. Wyraźnie odstawały o poziomu dzietności odnotowanego dla ludności rodzimej przede wszystkim kobiety pochodzące z Afryki (Maroko – jak wyżej, Tunezja – 2,9, Algieria – 2,5, pozostałe kraje Afryki – 2,86) (Toulemon, 2004). Jednakże generalnie francuscy badacze zagadnienia potwierdzają wyniki wspomnianych badań niemieckich odnoszących się do wzorców zachowań reprodukcyjnych imigrantów tureckich, i przybysze bardzo szybko przejmują od autochtonów wzorce życia rodzinnego oraz do liczby wydawanego na świat potomstwa, co przejawia się znaczącą redukcją większości różnic w poziomie dzietności w przeciągu jednego pokolenia i upodobnieniem wzorca w ciągu dwóch pokoleń.

Podobne wyniki wskazujące na występowanie różnic poziomu dzietności znaleźć można w Wielkiej Brytanii (tab. 3).

Tabela 3. Dzietność kobiet w Wielkiej Brytanii w r. 2001 i 2011 według miejsca urodzenia matki

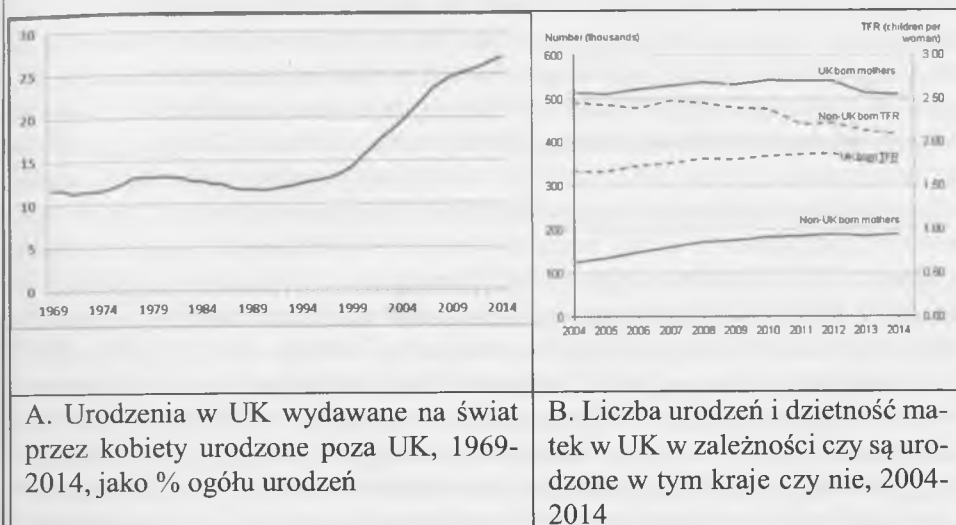
Kategoria	Spis z 2001	Spis z 2011
Urodzone w Wlk. Brytanii	1,56	1,84
Nieurodzone w Wlk. Brytanii	2,21	2,21
Ogółem	1,64	1,93

Źródło: Dormon O., 2014: 4.

Kobiety nieurodzone w Wielkiej Brytanii odznaczają się zdecydowanie wyższą skłonnością do posiadania potomstwa i wyższą średnią wydawanego na świat potomstwa, choć względna wielkość tej przewagi zmniejsza się w czasie dzięki wzmożonej rozrodczości Brytyjek. Jednakże wskutek zwiększającej się liczby imigrantów, a także zdecydowanie młodszej struktury wieku ludności wpływowej, mimo wspomnianego zmniejszania się różnic w zakresie dzietności

wyraźnie rośnie liczba urodzeń z matek imigrantek (rys. 3B), jak i udział takich urodzeń wśród ogółu urodzeń w Zjednoczonym Królestwie (rys. 3A).

Rysunek 3. Urodzenia i współczynnik dzietności imigrantek i ludności rodzimej w Wielkiej Brytanii w ostatnich dekadach

Źródło: <http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsand-marriages/livebirths/bulletins/parentscountryofbirthenglandandwales/2015-08-27#live-births-to-uk-and-non-uk-born-women>

Wspomniane wcześniej zmiany liczebności imigrantów z poszczególnych krajów, w połączeniu z zasadą, iż im późniejsza fala imigracji, tym młodsza struktura wieku ogółu imigrantów, rzutowały też na ważność matek pochodzących z danego kraju wśród ogółu urodzeń. Generalnie, im młodsza fala napływu, tym większa waga urodzeń wydanych na świat przez matki z tej fali, oczywiście uwzględniając dodatkowo różnice wynikające z poziomu dzietności między krajami pochodzenia. Powyższą zasadę znakomicie widać na przykładzie Zjednoczonego Królestwa (tab. 4, tab. 5).

Tabela 4. Dziesięć najczęstszych krajów z których pochodzą matki rodzące w Anglii i Walii w 2001 r.

Pozycja	Kraj	Liczba urodzeń	Udział w ogóle urodzeń (w %)
1	Pakistan	15 111	2,3
2	Bangladesz	8 218	1,2
3	Indie	6 735	1,0
4	Niemcy	4 673	0,7
5	Irlandia	4 589	0,7

Pozycja	Kraj	Liczba urodzeń	Udział w ogóle urodzeń (w %)
6	Somalia	3 202	0,5
7	USA	3 070	0,5
8	Nigeria	2 643	0,4
9	RPA	2 322	0,3
10	Francja	2 065	0,3

Źródło: Tromans N. i wsp., 2009: 35.

Tabela 5. Dziesięć krajów, z których najczęściej pochodzą matki rodzące w Anglii i Walii w 2011 i 2014 r.

2011				2014		
Kraj	Liczba urodzeń	TFR	Udział w ogóle urodzeń (w %)	Kraj	Liczba urodzeń	Udział w ogóle urodzeń (w %)
Polska	20 495	2,13	2,83	Polska	22 122	3,2
Pakistan	18 434	3,82	2,55	Pakistan	17 943	2,6
Indie	14 892	2,35	2,06	Indie	13 735	2,0
Bangladesz	8 371	3,25	1,16	Bangladesz	7 783	1,1
Nigeria	7 476	3,32	1,03	Nigeria	7 030	1,0
Somalia	5 654	4,19	0,78	Rumunia	6 102	0,9
Niemcy	5 108	1,74	0,71	Litwa	4 786	0,7
RPA	4 430	1,79	0,61	Niemcy	4 708	0,7
Litwa	3 788	2,29	0,52	Somalia	4 696	0,7
Chiny	3 611	1,76	0,50	Chiny	3 882	0,6

Źródło: Dormon O., 2014: 9, ONS, 2015.

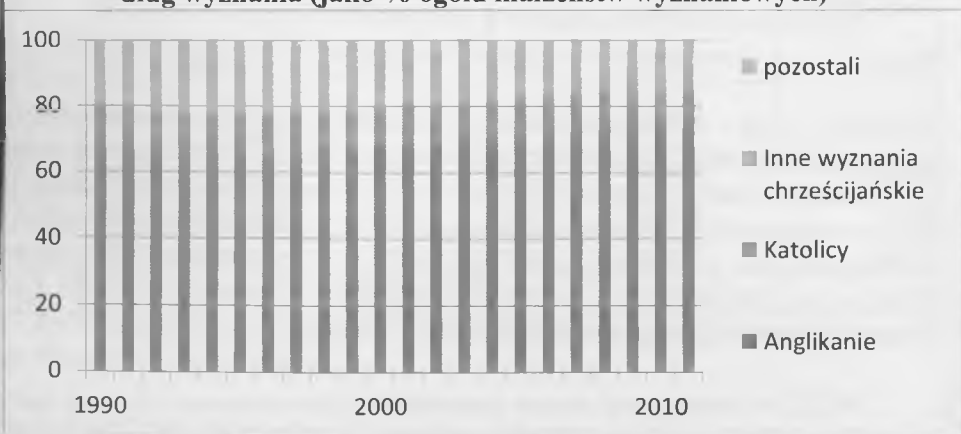
W XXI w. następował wzrost ważności urodzeń wydawanych przez matki pochodzące z Azji oraz przez kobiety zamieszkałe w nowo przyłączonych krajach UE, z których nastąpił masowy odpływ ludności do bogatszej części Europy. Jednocześnie na podstawie spisu ludności z 2011, *Office for National Statistics* oszacował współczynnik dzietności (przeciętną liczbę dzieci wydawanych na świat w trakcie całego życia rozrodczego) kobiet według ich miejsca urodzenia (kolumna oznaczona TFR – od *total fertility rate* – w tab. 5). Dla zachowania pełnej zastępowalności pokoleń w obecnych warunkach umieralności niezbędne jest,

y wskaźnik ten osiągnął wartość 2,1. Jak wcześniej wspomniano (tab. 3), uro-
one w Wielkiej Brytanii kobiety rodziły w 2011 r. średnio 1,84 dziecka, podczas
y imigrantki 2,21. Przy czym imigrantki z Somalii rodziły średnio 4,19, z Paki-
anu 3,82, Nigerii 3,32, a Bangladeszu 3,25⁵. Zakładając utrzymywanie się obec-
go porządku wymierania, powyższe współczynniki dzietności prowadzą do
zrostu liczby ludności danego pochodzenia w ciągu pokolenia o odpowiednio
0,3%, 82,6%, 58,7% i 55,4%! A zatem nawet w sytuacji braku dalszej imigracji
czba osób mających korzenie somalijski, pakistańskie itd. rosłaby niezwykle dy-
micznie tylko ze względu na poziom dzietności.

Małżeństwa jako czynnik wzmagający spoistość etniczno-wyznaniową

Znakomitym sposobem zapewniającym szybką integrację imigrantów jest
fixed marriage, a zatem małżeństwo mieszane, zawarte z przedstawicielem lud-
ności autochtonicznej. Pojawianie się nowych kierunków nietradycyjnej imigracji
rowadzi jednak do wyłaniania się również i form małżeńskich, łączących tych
dzi w sposób zgodny z zwyczajami, w jakich się wychowali. W rezultacie rośnie
krajach Europy Zachodniej i udział małżeństw zawieranych w nietradycyjnych
wiązkach wyznaniowych (dane dla Zjednoczonego Królestwa – rys. 4).

**rysunek 4. Małżeństwa wyznaniowe w Anglii i Walii w latach 1990-2012 we-
dług wyznania (jako % ogółu małżeństw wyznaniowych)**

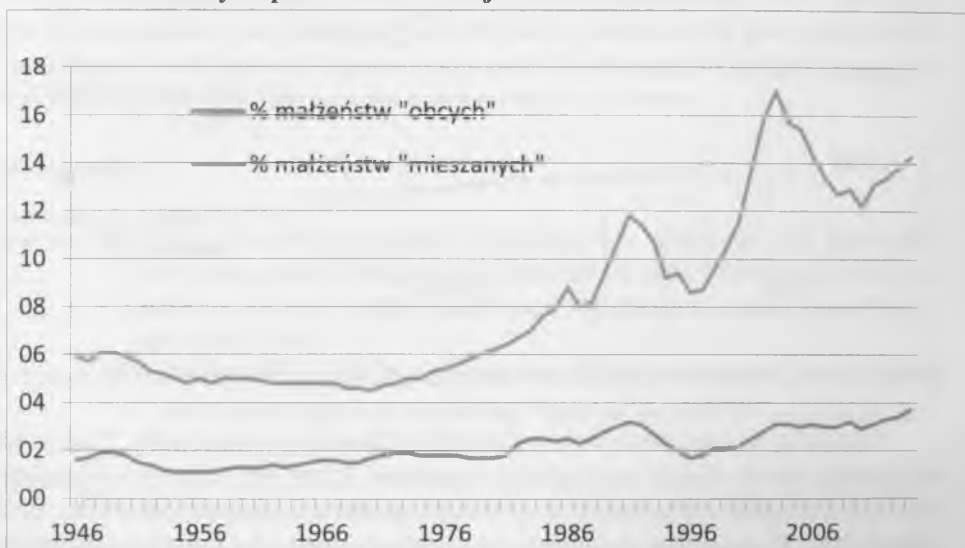
Źródło: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_258307.pdf

Czy można się dziwić, iż od kilku lat najpopularniejsze nadawane w Wielkiej Brytanii
mionna chłopięce to Mahomet (o ile zsumować kilka wersji tego imienia używanych
w różnych językach) – zob. <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/baby-names-top-100-most-popular-boys-and-girls-names-10459074.html>.

Przy generalnie obniżającej się skłonności do zawierania związków małżeńskich w formie wyznaniowej wzrasta udział małżeństw zawieranych zgodnie z zasadami islamu, buddyzmu, hinduizmu i innych nietradycyjnych religii.

Jednocześnie rośnie odsetek małżeństw, w których przynajmniej jedna ze stron nie jest obywatelem kraju, w którym związek jest zawierany (zob. przykładowe dane dla Francji rys. 5).

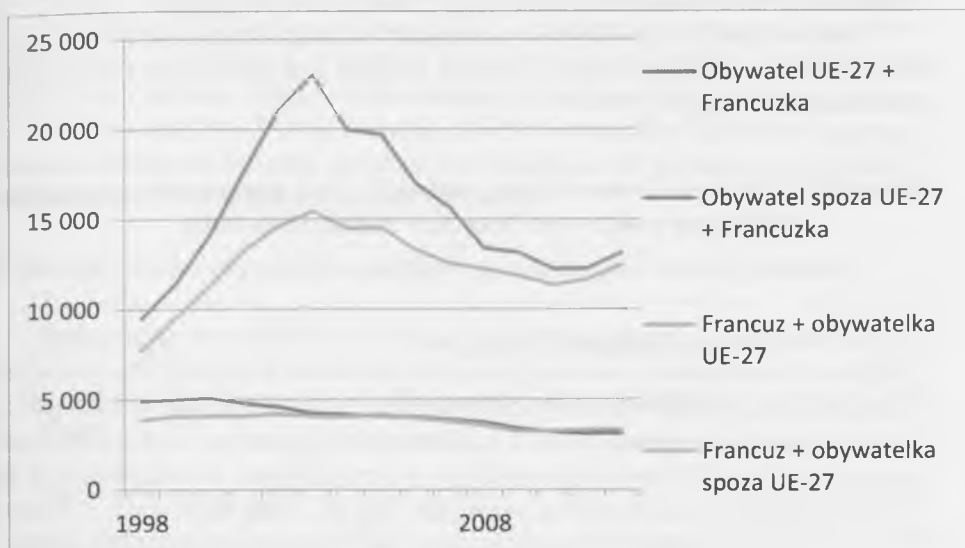
Rysunek 5. Udział małżeństw binacjonalnych i tych zawartych przez obywateli innych państw we Francji w latach 1946-2014

Źródło: obliczenia własne na podstawie http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?ref_id=ir-irsocsd20122

Do tej kategorii zaliczyć należy zarówno małżeństwa „mieszane”, binacjonalne, jak i te zawierane przez oboje cudzoziemców. Nieuwzględniane są natomiast w tego typu rachunkach związki małżeńskie zawierane przez dzieci imigrantów. Tymczasem znakomicie znana jest zasada homogamii etnicznej i wyznaniowej, tj. tendencji do wyszukiwania sobie partnerów życiowych wśród osób przynależących do tej samej grupy etnicznej czy religijnej. Tego typu zależność w przypadku Francji zaobserwować można również w przypadku małżeństw zawieranych przez obywateli tego kraju z osobami spoza UE (rys. 6).

Rysunek 6. Małżeństwa binacjonalne zawarte przez obywateli francuskich w latach 1998-2012 według regionu pochodzenia żony/męża

Źródło: http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?ref_id=ir-irsocsd20122

Bardziej szczegółowa analiza danych wskazuje w przypadku Francji na duży popyt na partnerów życiowych z krajów Północnej Afryki i Bliskiego Wschodu, a zatem na partnerki i partnerów swatanych za pośrednictwem sieci rodzinnych. Tym samym umacniana jest spójność etniczna i wyznaniowa grup dotychczasowych świeżych i osiadłych imigrantów.

5. Podsumowanie

W rezultacie zachodzących zmian struktury etnicznej, rasowej i wyznaniowej mamy do czynienia ze znaczącą modyfikacją podstawowych struktur demograficznych, co prowadzi wręcz do nazywania tego procesu „trzecim przejściem demograficznym” (Coleman, 2006). Ta nie do końca poprawna nazwa (przejście w demografii wykorzystywane jest do opisu trwałej zmiany sposobu reprodukcji ludności, czyli poziomu umieralności i rozrodczości), wskazuje na zastępowanie w najwyższej rozwiniętych państwach europejskich niewystarczającej liczby urodzeń napływem migracyjnym.

Europa stoi na rozdrożu. Bez imigrantów wiele sektorów gospodarki nie będzie w stanie funkcjonować lub będzie produkować przy zdecydowanie wyższych kosztach. Z drugiej strony, niektóre grupy imigrantów zaczynają w coraz większym stopniu domagać się autonomii obyczajowej i kulturowej, a niekiedy wręcz nadmiernego poszanowania ich tradycji. Co więcej, w przypadku kolejnych

pokoleń imigrantów, nawet w przypadku dystansowania się tych osób wobec obyczajów czy prawa społeczeństw i państw przyjmujących, trudno określić dopuszczalne narzędzia służące ingerowaniu władz publicznych w funkcjonowanie grup etnicznych.

Wzrost liczby i odsetka osób odmiennych od autochtonów etnicznie i wyznaniowo, pochodzących z innych obszarów kulturowych i ich potomków, jest przesądzony⁶. Pomijając całkowicie kwestie napływu, wystarczy utrzymywanie się w dłuższym okresie różnic poziomu dzietności, aby wzrost był kontynuowany. Utrzymywanie się odrębności wzmacniane jest zjawiskiem homogamii, polegającym na wybieraniu jako partnerów do związków małżeńskich albo imigrantów o podobnym tle etnicznym i wyznaniowym, albo wyswatanych przez rodzinę wybrańców z kraju pochodzenia własnego lub swych rodziców.

Bibliografia

- Bouvier, G., (2012). Les descendants d'immigrés plus nombreux que les immigrants: une position française originale en Europe. Vue d'ensemble. ed. 2012. 11-26. http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?reg_id=0&id=3704
- Coleman, D.A., (2006). Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition. *Population and Development Review*. vol. 32. nr 3. 401-446.
- Coleman, D.A., Dubuc S. (2010). The fertility of ethnic minorities in the UK. 1960s-2006. *Population Studies*. DOI: 10.1080/00324720903391201.
- Country-specific case studies on fertility among the descendants of immigrants, (2015). *Family and Societies Working Paper Series*. nr 39. <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2015/09/WP39HillEtAl2015Part1.pdf>
- Davies, N., (2010). *Zaginione królestwa*. Wyd. Znak. Kraków. s. 883.
- Dormon, O., (2014) Childbearing of UK and non-UK born women living in the UK – 2011 Census data. Office for National Statistics, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_350433.pdf
- Gellner, E., (1991). *Narody i nacjonalizm*. PIW. Warszawa. s. 174.
- Milewski, N., (2010). Fertility of Immigrants. A Two-Generational Approach in Germany. Springer. Berlin-Heidelberg. s. 176. http://demogr.mpg.de/en/projects_publications/publications_1904/monographs/fertility_of_immigrants_a_two_generational_approach_in_germany_3629.htm

⁶ Szacunki odnoszące się do przyszłej struktury etnicznej znaleźć można w innych opracowaniach – np. Coleman D.A., 2006; Szukalski P., 2007, 2008.

- ONS (Office for National Statistics), (2015). Parents' Country of Birth, England and Wales, (2014). <http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/livebirths/bulletins/parentscountryofbirthenglandandwales/2015-08-27#country-of-birth-of-foreign-born-mothers>
- Rienzo, C., Vargas-Silva C. (2016). Migrants in the UK: An Overview, The Migration Observatory at the University of Oxford. s. 8. http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/sites/files/migobs/Migrants%20in%20the%20UK-Overview_0.pdf
- Robards, J., Berrington A. (2015). The fertility of recent migrants to England and Wales: interrelationships between migration and birth timing. ESRC Centre for Population Change Working Paper. nr 65. June. http://www.cpc.ac.uk/publications/cpc_working_papers/pdf/2015_WP65_The_fertility_of_recent_migrants_to_England_and_Wales.pdf
- Szukalski, P., (2007), Potencjał demograficzny Europy i jego zmiany w perspektywie do roku 2050, [w:] Europa w perspektywie roku 2050, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa, 65-102, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/4098>
- Szukalski, P., (2008). Zmiany etniczne i wyznaniowe w Europie Zachodniej. Wiadomości Statystyczne. nr 4. 61-70. <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3844>
- Toulemon, L., (2004), La fécondité des immigrées: nouvelles données, nouvelle approche. Population et Sociétés. nr 400. Avril. 1-4. <https://www.ined.fr/fr/publications/population-et-societes/la-fecondite-des-immigrees-nouvelles-donnees-nouvelle-approche/>
- Tromans, N., Natamba E., Jefferies J. (2009). Have women born outside the UK driven the rise in UK births since 2001? Population Trends. No. 136. Summer 2009. 28-42. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/rel/population-trends-rd/population-trends/no--136--summer-2009/index.html>
- van der Gaag, N., der Beer J. (2014). From demographic dividend to demographic burden: the impact of population ageing on economic growth in Europe. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie – 2015. Vol. 106. No. 1. 94-109. DOI:10.1111/tesg.12104.
- Wolf, K., (2014). Fertility of Turkish migrants in Germany: Duration of stay matters. MPIDR Working Paper. WP 2014-001. January. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2014-001.pdf>
- Zumpe, J., Dormon O., Jefferies J. (2012). Childbearing Among UK Born and Non-UK Born Women Living in the UK, Office for National Statistics. http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_283876.pdf